

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

De dialectica - Cod. Ettenheim-Münster 363

[S.l.], [17. Jahrh.]

De rhetorica

[urn:nbn:de:bsz:31-133483](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-133483)

62
PRÆFATIO

CUM SUPERIORIBUS diebus Erasmi
libellum ut sane horum ita ualde ut
lem de Epistolis conscribendis in scholas
plicarem, meminisse uobis Adoleſcentibus
mea sponte non unam efflagitantibus opera
et studium meum in Rhetoricos præcepti
onibus tradendis pollicitum esse, uidebam
unum ad stili exercitationem plurimum con
ferre eam artem quam qui ignorat præcep
torum feliciter, uiam si natura quadam
singulari uirtute in eo genere ualeat uel di
cendo uel scribendo operam nauaturam,
Ciceronis sententiam uerissimam esse uel
etiam res ipsa monstrat cum inquit ea q̄ bo
na sunt fieri meliora posse doctrina ut q̄ non
optima aliquo modo acui tamen et corrigi
arte esse posse, requiri quidem ad dicendi
facultatem in quibus uix magnam nemo uel
cit sed interim artem imare naturam opti
mam fieri oportet quod quamuis consilium
meum reprehensibile cariturum non sit si
quando uix artis rudimenta quodam arte ex
cepta tradere uelim præsertim cum uer
torum doctissimi tum nouorum quorun
dam in eo genere scripta absolutissimo extant
(quod certe non ignorabam multa ab auto
ribus q̄ ad hanc dicendi artem pertinent dili
genter cogitata esse, tamen hanc rationem
institui mihi uobis ita probari cupio ut non
magis ostentationis quam commo dandi gra
tusceptam expectetis, namq̄ non ita statim

q̄ in ista arte publico ordine sunt sicut dic-
torum privato a pueris periciantur cum sa-
lo accuratioro studio et oratione grauiore
adantur adantur quam puerorum etas
capere q̄at, itaq̄ in his tractandis dicendi
regulis etatis capiam sequi oportere ai-
deo ut his quasi leuioribus exploratis
tandem grauiorum scripta auctorum in-
telligenti uia pateat. Nam cum Podo-
gogus talis esse debeat ut sit primitus or-
ti conuentionis audiebimus per q̄stiones ar-
tem illam a rhetoricam quo ad fieri p̄t
ita docere ut his quasi initijs quibusdam
grandior etas ad grauiora scandere possit.
Nam dicendi facultas illa nec uiam in
pueris ipsis negligenda erit q̄ recto q̄dam
Aristoteles dicendi plus philosophiam omni stu-
dio comblectendam mouet. inquit enim
Quomodo modum corpus bona ualitudine
ita et animus hac disciplina et eruditio-
ne seruetur cuius ductum haudquaquam
in rebus agendis aberrare accidit. cuius in
quam auctoris summi de dicendi rōe hoc
hac elogium ad Alexandrum regem extat
Quomodo modum imperator sui est exarci-
tus seruator ita uiam eloquentia q̄ est
Sapientia coniuncta humana uita guber-
natrix est. Quamobrem cuiusq̄ stu-
diosi officium fuerit tam dicendi artem
diligenter amplecti atq̄ quotidiano exer-
cicio assequi quo tandem priuatum hoc
studium reipub. commodari possit. Ceterum
quod ad ipsas q̄stiones attinet ordine eas
per q̄stiones tractabimus.

Quod in omnibus artium perceptioni
 bus usu univo soler ut semper aliquid an
 to legitimam tractationem artis ipsius ex
 quiri videatur eodem nunc uobis, q̄ d̄lecto
 rics componi d̄lectum roam quod uis ad pu
 erorum utilitatem quo ut scribendi et dican
 di rationem leuioribus his similibus aliqua
 horarum quorundam tradituri sumus faci
 endum esse consero. Si quidem sunt q̄dam
 in omni scientia prima q̄ si cognita fue
 rint pō cetera facilius perdisuntur id q̄
 principio ad eam dicendi artem utilissima
 q̄dam per singula capita disputabimus per
 tamem breuiter qua maxime fieri de
 ber. **S**ic igitur Prima q̄sho Quomo
 do ad homines Rhetorice studium
 perueniri. Respondendum ex Ciceronis
 sententia cuius hęc uerba sunt, **S**i no
 lumus huius rei quocet Eloquentia, siue artis
 siue studij, siue exercitationis cuiusdam siue
 facultatis a natura profecto consideraro p̄
 cipium, respiciamus id ex honestissimis
 causis natum, atq̄ optimis rationibus pro
 fectum. Nam fuit quoddam tempus cum
 in agris homines passim bestiarum more
 uagabantur, et sibi uictu ferino uitam pro
 pagabant, nec ratione animi quicquam, sed
 prorsus uiribus corporis administrabant.
 Nondum diuina religionis, non humani
 officij ratio colebatur, nemo legitimas
 uiderat nuptias, non uirtus quicquam
 in sepebat liberos, non ius æquabile, qd
 utilitatis habere, acceptat. Itaque

proteram atq; infortiam, circa ac tempora
ria dominatrix animi cupiditas ad se
plendunt viribus corporis aburbatur per
nitiosissimus satellitibus. Quo tempore
quidam magnus videlicet vir et sapientis
cognovim q materia videret; et quanta ad
maximas res oportunitas animis melior
hominum, si quis tam possit videret, et
prociendo meliorem reddere, Quia
dispersos homines in agris, et in tractis
sylvestribus abditos, ratione quadam
compulsi unum in locum, et congregavit
et eos in unamquamque rem indueris vi
tam atq; honestam. Primo propter inso
luntiam recla mantes, deinde propter ra
tionem atq; eorum studiosius audientes, et
feris et immanibus, mitis reddidit et
mansuetos. Ac mihi quidam videtur
hoc, nec tacita, nec uno se dicendi satum
tia perficere potuisse, ut homines a con
suetudine subito converterent, et ad divi
sas vias rationis traducerent. Ago vero,
urbibus constitutis, ut fidem colere, et
iustitiam retinere discerent, et alijs pa
rtibus sua voluntate conserverent, ac
non modo labores recipiendos communis
causa commodi, sed etiam vitam am
tandam existimarent, qui tandem fe
ri potuit, nisi homines ea q ratione
inveniunt eloquentia persuadere poss
rent. Profecto nemo nisi gravi ac sua
vi commotus est, cum viribus plurimu

64
posset, ad ius voluisset sine vi descendere
re, ut inter quos posset excellere, cum
is se patretur equari et sua voluntate
a iucundissima consuetudine recederet
et profertim iam naturae vim obtineret
propter virtutem. Ac primo quidem
se, et nata et progressa longius et loquax
tia videtur: ut etiam postea maxime in
rebus pacis et belli cum summis hominum
utilitatibus vix vixit. Hactenus Cicero.

Quid est Rhetorica?

Rhetorum uariae sunt ut dicitur in defini
enda Rhetorica sententiae quas Fab. plura se
puleherrimo refertur in lib. 2 institutionum
oratoriarum, eas igitur nunc breuitatis gra
omittimus atque ueram Rhetoricam defini
tionem ex Fabij et Critippi sententia de
bimus istam quod Rhetorice sit benedicen
di scientia, quae eorum definitio oris om
nium virtutes simul complectitur, et uiam moris
ipsius oratoris, quia benedicere nemo pot
nisi uir bonus, excludit igitur hanc defini
tione a Rhetorica malos et prauos homines
qui etsi ad suam malitiam in qua uersan
tur persuadere uideantur, tamen non
benedicere consendi sunt. Ut etiam hanc
uadam definitio in alijs uerbis dari pot
quod Rhetorica sit scientia quae docet uiam
et rationem bene et ornate dicendi.

Rhetorices praecipua ad quid
confertur?

Consensus omnium et clarissimorum Rhetorum

est Rhetorices precepta ad eloquentiam si-
cut ad bene et ornate dicendum confertur.
Siquidem diligentissimi viri Rhetores certas
quasdam rationes ad bene dicendum scrip-
serunt ac regulas quibusdam comprehendunt
runt, quas igitur qui tenent multo rectius
his qui pro se ruditer verarum sunt observa-
tionum ut scribunt ut dicunt aliorumque
scripta iudicant.

*Habent ne eloquentia sine dicendi per-
fecta ratio alia quam per philo-
sophicam adiuventia.*

Habet quidem maxime non tantum natu-
rae sed etiam doctrinae adiuventia quod
Cicero ut Fab. affirmant Naturae bonita-
tem plurimum valere ad dicendum, arte
tamen eas ipsas naturae doctus expoliri
Dei que utiam eloquentia omnium aliarum
doctrinarum exposcit cognitionem perfec-
tissimam, Homo enim ad dicendum
perfecto valere nisi qui et virtutum et
doctrinarum fere omnium sit praeditus
cognitione atque exercitatione.

*Est ne Rhetorices sine eloquen-
tia Audium utilis.*

Quod optimi Rhetores Rhetoricam bo-
ni dicendi scientiam definiere, necesse
est oratorem illum tantum habendum
esse qui sit in primis vir bonus et dicen-
di peritus, in quo recte colligitur eam
scientiam Rhetoricam utilem esse, quod
non nisi bonis conveniat, Sic enim ut
Fab. inquit Deus ille princeps parentum
rerum, fabricatorque mundi, nullo me-
gis se paravit hominum a ceteris animalibus
quam dicendi facultate, Nam inquit

itaq; dicendi ^{difficultas} non tantu
deffunduntur amici, regitur consilijs
suavis, populus, exortus, sed in glo
riam et laudem vram asequi ex ista
sententia licet, ut quis non modo loqui
dicatur sed suavis scire dicere vel vnam
tonare. Quantam vero utilitatem in
se continet ex his q; dicta sunt nemo
non videre potest, quod vero acerbij et
gravius quidam timorari ausu ma
gis quam veritatis studio in istam ar
tem longe utilissimam inuenerant, id
factum falsa quadam erroris opinione
quod elegantius Fab. in dicto loco ostendit.

An Rhetorica sit Ars?

Fab. illam disputationem prolixo habet
in lib. 2 institutionum oratoriarum
sed nobis hic pauca res illa agenda pre
terit hoc pacto respondendum ex Fabij
sententia, quod si ex ijs qui dicendi
precepta tradiderunt nemo dubitat ac
et ipsi librorum ^{in tribus} tractatu
sit scriptos esse nos de arte Rhetorica
Quum Rhetorica ars sit cur nobis in
dubitationem ea res venire debeat no
recte intelligo proinde accedit quoq; Ci
ceronis auctoritas, qui Rhetoricen
artificiose proloquutionem uocauit.
Namq; ut Fab. dicit si torredi fabri
candeq; ut lino uasa ducondi ars dici
myretur quis aduo non ab eruditione
no modo sed a sensu ruitus hinc q;
Rhetoricen puteturimum et maxime
opus in tam sublime fastigium exoti
mus sine arte esse, quamuis aut muli

multi contra disputarunt qui magis
credendi sunt non tam rati sunt quod
dicuntur quam ut materia difficulta
to ingenua exerceant sua, itaq; artem
esse Rhetoricam confirmant et quod sit
certa quodam via atq; ordo in benedi-
cendo, sic namq; ex artis definiti-
one colligitur q; constat ex praesentis
consensu in tribus ut ad unum uita; fi-
nem exercitatis, quorum nihil non
esse in arte Rhetorica manifestum
est.

Quis est finis Rhetorice?

Quod in Definitione Rhetorice qd
comuni sensu Rhetores dederunt cogni-
tum est Rhetoricam esse benedicendi sci-
entiam cum si reposito ro quod optimum
est, qui q; rir aliud vig vi Simul
igitur manifestum erit et illud quum
finem vel quod summum et ultimum
habet Rhetoricam quod T e X o o di-
citur a quo ois ars tendit namq; si
est Rhetoricam benedicendi scientia
vig ut summum est benedicere.

Quae materia Rhetorice?

Varie de materia Rhetorice sensus
Auctoritas. Cuidam enim opinari materi-
am vig ut Georgias apud Platonem, quae
potius Rhetorice quam materia dicitur
est. Quibusdam uero alijs per suadi-
bilis argumenta Rhetorice materia
placuit esse, quae tamen et ipsa potius
in aliqua operis parte sunt et arte sunt
atq; materia. Idem tamen in his consi-
tuenda materia Rhetorice est. Alijs
uero Rhetorice materia tota uita

dicbatur. Atq; ita alijs alia de materia
Rhetorices sententia fuit. Fab. uero
Cuntil. probat materiam Rhetorices
esse ois res quinq; ad dicendum pro
posita vrunr. Sicut ut Socrates apud
Platonem Giorgio dicitur uidet non in
verbis v se materiam sed in rebus, ut
idem Plato in Phaedro palam non in
inditijs modo ut concionibus sed in
rebus ut priuatis ac domesticis Rho-
toricem v se demonstrat, itaq; mani-
festa haec est Platonis sententia ut in
Cicero faretur Materiam Rhetorices v se
res ipsas q; si subiecta sunt, ut idem Hie-
moqans in si se apertit, cum dixit
materiam vj artis v se in causa ut
qstionibus quibus duabus partibus ois
res subiectas (sint dubio) complectens
cum nihil sit quod non in eam ut q-
tionem cadat. Proinde Aristoteles
quoq; faciendo tres partes ois, Judi-
cialiam, Deliberatiuam ac demonstra-
tuam prout ut ipsi oratori subiectoia
quia nihil non inter haec tria cau-
saram qna tradit. Deniq; ut Cicero
oratorum vj rei de qua dicturus est
in seium non v se affirmat videtur de
omnibus rebus dicit. Quare inter
roganti q; sit materia Rhetorices, Res
pendat prout, Rhetorices materiant
esse ois res q; sunt si subiecta. Quia
admodum Dialiectis v materia de
rebus subiectis disputare q; si ars hie-
orum conuictam, ergo materia vrit ut
Rhetorices, q; hie oram pstatuam, Coltra
apud Fab. copiosius inq; lib. 2 cap. de
materia Rhetorices.

Quis dicitur orator?
alioquin et Rhetoricus?

Eam Differentiam Melanthon in suis
 Rhetoricis plenissime disputat sed pro
 uitor ita fuerit responderat. Dialectica
 res subiectas Aristodico hoc in breui
 ter explicat quid sint, quae partes
 causa, & effectus. Rhetorice uero parte
 tua orationis sunt Elocutionem in
 dis uerbis per Dialecticam ad ueritatem
 oppositam Illustrat atq; ornat. Itaq;
 Sono storica sectae princeps. Dialecticam
 atq; Rhetoricam ad inuicem disseruit
 re uolens. manus iudicio usus est
 Namq; manus compressa Dialecti
 cam eadem q; extensa Rhetoricam signi
 ficauit. Cetera apud Melanthonem
 in dicto loco legantur.

Quis igitur dicitur orator?

ORATOR est qui est uir bonus ut di
 cendi peritus, siquidem nomen tam cla
 ro nomine dignandus est nisi qui ut
 uirtute ut in firmitate excellit.

Quis dicitur finis oratoris?

Oratoris finem est Rhetoricis Defini
 tionem intelligere de bono qui est bono di
 cendo persuadere.

Quae sunt officia oratoris?

Omnes Rhetores quinq; officia ora
 tori attribuunt, nemp; Inuentionem
 Dispositionem, Elocutionem, Memori
 riam et pronuntiationem. Nam omnes
 Rhetores et praecipue Cicero hic pro
 proprio oratori omnium uim et facultatem

Oratoris in quinque partes distribuitur ut
orator debet reperire primo quid di-
cere. Deinde inuenta non solum or-
dine sed et momento quo daretur atque in
dono disponere atque disponere cum demum
quod uisum atque ornare orationem, postea
memoria seipsum, ad extremum agere cum
dignitate et uenustate, Quam sententiam
confirmat in pulchro Fab. lib.
3 de quinque Historiae partibus.

Quid est *inuenio*?

Est cogitatio rerum uerarum aut ueri-
similium quae probabilem reddunt causam,
Namque omnis sermo inquit Fab. (quoque
dem voluntas aliquid nuntiat) habet
necesario rem et uerbum, ergo uidentur
in quod et quomodo dicatur quippe
quod per ea quae inuenio dicitur partem
docetur. Lib. 2 cap. 3.

Quid est *Dispositio*?

Est rerum inuentarum in ordinandis
tributio. Et tamen hic non tantum oportet
quid et quomodo dicendum, sed et
nosse oportet quo loco et ordine, et igitur
opis.

Quid est *elocutio*?

Elocutio est idoneorum uerborum et pul-
cherrimarum sententiarum ad inueni-
entem accommodatio. Quia omnis oratio
constat rebus et uerbis, quae enim inuen-
ta sunt atque ordine disposita uerborum
et ornata sententiarum illustranda
sunt, Nam hoc praecipuum munus est
ut ea quae in animis hominum cogitata
sunt idonea ore ueliantur et orantur.

Quid est memoria?
 Memoria est firma animi rerum et
 verborum ad inuentionem respectus,
 Itaque Memoria quartus loquax factus sen-
 tentia datur, quia non in inuenta
 tenent ut disponamus neque disposita
 ut uolo quamur sed in uerbis formata
 Memorias mandari debent, quia me-
 moria omnia que sunt in ore collata gra-
 uantur.

Quid est pronuntiatio?

Pronuntiatio est rerum et verborum cum
 dignitate uocis et corporis moderatio.
 De qua Cicero in lib. de claris oratori-
 bus et eius partibus maxima uis est.
 Fertur enim Demosthenes interrogatus
 quid primum in dicendo esset
 Achonem. Quid secundum? Adho-
 num. Quid tertium? Adhuc.
 respondit, quia nulla res peritrat
 magis animos nosque frangit et for-
 mat et flabit, et talis oratoras
 uideri facit qualis ipse se uideri
 uoluit cum pronuntiatio sua
 alio.

Quot sunt inuentionis partes?

Rhetores seu tribunt inuentioni partes se-
 pordium, Narrationem, Diuisionem, con-
 firmationem, Confutationem et conclusionem

Ad inuentionem quot sunt necessaria?

Maxime tria scilicet ingenij acumen, Diligentia
 et ratio. De quibus Cicero in lib. 2 de

Oratorum Ingenium est vigor animi ad dicendum et intelligendum. Diligentia vero est assiduitas et frequentia, quomodo et cum discendo cum dicendo adhibetur. Et haec inquit Cicero summi in omnibus rebus tunc in causis defendendis plurimum valet. Et praecipue colenda est puritas et simplicitas adhibenda. Haec, nihil est, quod non assequatur. Ratio autem est ipsa ars et perceptio Rhetorices.

Inuentio quid possimum docet?

Docet locos quibus qualibet causa proposita confirmetur et doctur.

Sunt ut vni et consimiles loci probationis in omni materia?

Non. Nam in magna varietate negotiorum magna est etiam diuersitas locorum colligenda. Nam alio materia alios locos requirit. Ideoque pro materia diuersitate, loci distinguendi sunt per causarum genera, et cuiusque generi sui sunt proprii loci cuiusque subijcendi.

QUOT SVNT ET IN QUA

ca calixarum?

Vulgo Rhetores tria numerant, Demonstratiuum, Deliberatiuum et Iudicialis.

Ad quam rem conducit notitia in se quibus causis?

Melanthon breuiter respondit ad hoc conducere, ut Adolescentes sciunt quando debeant consulere locos inuentionis. primum hoc meminerint, Locos non conferre ad inueniendum negotium suis primam questionem, ipsa enim tempora offerunt negotia. Et is qui litigare uult coram iudice, ostendat causam suam ad patronum suum causidicum cuius deinde est ad iuris peritiam conferre negotium oblatum. Et hoc est quod Iuriscoss. dicunt. Ius est factum oritur. Sic ergo oblata causam uel factum aliquo, orator ad rursus tractationem locos inuentionis consulit, ut est qui docturus in ecclesia habet certam euangelij doctrinam praescriptam, quam applicat debeat. Sic et in scribendis epistolis

79
vana argumenta et occasionis offerunt.
Igitur Rhetorica non traditur de iuris
iuris negotiis. cum ipsa negotia sua
sente se offerunt. Sed ad hoc est munus
Rhetorice, ut magnas et graves atque de
vitas causas oblatas replicare doceat. per
tor cuiusque omnes causarum locos. Quamob
rem oblato aliquo negotio gravi, statim
est consulenda, et in deponendum ad quod
nunc causa negotium oblatum pertinet.
Et ob id et distincta sunt etiam causarum
cum peculiaribus sint cuiusque omnes causarum
numerationis loci, ne diu in turba loci
ramis, sed in numerato habeantur et
cognito et deprehenso genere causae, mox
ad replicandum negotium loci sunt ostren
dant. Proinde et praedicta esse ostren
causa, quia eo cognito facile perspicitur
finis omnis, et praecipua intentio atque summa
consilij, vel ut uocant scopus omnis, quod
certe primum in omni oratione atque in om
nibus negotiis scire finem et utilitatem
q̄ sit et oratione praestanda. Si enim omnis res
docet, nec se est uidere quid ipsa doce
at, ut orationis deliberativa consulari
suadentque aliquid fieri, exempli gratia, si
quis Germanis suadet ad mutandam
religionem et patriam maximis copiis
instru. tum exercitum contra Turcas
ducere. Idque adeo doceat et honestatis
utilitatisque locis. Quae sunt utilitas et
ori faciliore cognoscitur, si eorum causa
cognitum fuerit, nec adeo et auditoris
utimur et ut reddi pot, nisi prius omni
finem ultimo suo perspexerit. Quod
certe contingeret et conditione timoris.

Commiscetur ut in aliquando
etiam causarum in iudicia
tota.

¶ Rhetorica circa hoc q̄ situm ita sentit
saepe fieri ut quae causa commiscetur
in uno aliquo negotio proposito, quavis
unaqueque causa suum negotium ad unum
aliquid quae causae principaliter referri
dum sit, tamen saepe aliud etiam aliq̄

u locis aliteris tunc mutuetur, quod
quasi factum est in ore Ciceronis pro
Archia poeta, q̄ quamvis perueniat ad
genus iudiciale, multa tamen in va
Eccero sumptu ex locis tunc Demostrati
tici, cum non de causa ipsa sed de
sona multa dicat. Siquidem Archia
poeta laudes in iudicio opponere plurimum
proderat. Idcirco debent Adversarij dili
genter uideri in omni ore iudicanda.
Quod sit genus principalis causae, Demis
et alia ad causae tractationem qua si ex
trinsecus accersita iudicentur et cognos
cant.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

Quid sit Genus Demonstrativum.

Est quod constat laude et vituperatione.
Atq; versatur maxime in Descriptione.
Cuius finis est honesta uoluptas. Lau
dantur enim et res et personae.

Et ut etiam genus Demonstrativum
usur in negotiis publicis, q̄ tunc
et tunc publicis positus.

Arte, ut cum sequitur Theophrastus, illud
causae genus remouerunt a negotiis publicis,
ut ab solis auditores relegarent, Atq;
ad ostentationem solam ex hoc tunc ma
terias componi putauerunt. Verum
tamen consuetudo obstitit ut Romani
et negotiis publicis illud dicendi genus
darent: Cuius modi fuerunt fune
bres oris et laudationes et publice ali
quo officio ponderbat. Denique et in
iudicijs saepe laudantur aut vitupe
rantur testes. Quamuis et saepe ad so
lam ostentationem in eo quo casus
tunc competit oris, ut sunt laudes
clarissimorum uirorum. Item etiam
cum virtutes et statum et et ipsarum
Virtutum. Et si quis Caroli Quinti
imperatoris factum in Africa lau
dare uelit quod si Thunberg oppidum
trucidato hoste obtinuerit, verum

Vnde sumitur laus hoīs.

Ex tribus rebus. scilicet corpore, animo, et
his quae extra posita sunt, quae fortunae bo-
nae appellantur.

*Quae sunt bona corporis
Vnde laus hoīs condit.*

Ea quae ipsi/um corpus natura consequuntur
atque commendantur ut sunt Pulchritudo
forma, robur, vires, statura, Decus;
Dispositio, valentia, vigor.

Quae dicuntur bona fortunae.

Ea quae extra potestatem hoīs posita sunt
ut Diuitiae, potentia, fama, fortuna,
Amicitia, Parentes, gloria, Patria, Ma-
talis, educatio, et alia id genus.

*Quomodo laudantur ea bo-
na si obtigerint hoīb.*

Hoc modo, ut non qui ea possident prop-
terea laudentur, sed quod his honeste
et recte sint usi. Quia Diuitiae et po-
tentia atque gloria, cum plurimum uir-
tutum dent, in utramque partem carnis-
quam faciunt motum et perperam
Aut enim mulieres propter hoc au-
deteriores sumus.

Quae sunt bona animi.

A quibus animus laudatur ut Pycha-
ria, Memento, Intelligentia, Providentia
Iustitia, Religio, caritas, veritas, pac-
tum, pars, iudicatum, leges, malorum
punitio, fortitudo, Magnificentia,
Fidelitas, Patientia, Perseuerantia,
Temperantia, Clementia, continentia
Liberalitas, Modestia, Humanitas
Comitas, et reliquae in virtutum
specie sub aut laudatione continentur.

*Quomodo laudantur bo-
na animi.*

Varie et ex his bonis laudis ratio ducen-
da. scilicet si ceterarum gradus et rerum
ceterarum ordinem sequamur ut si
in primis annis laudatur infans

71
Item de disciplina. Posthac operum h
factorum dicto nimirum contemptus lau
dantur. Item et in virtutis specios
tam laudem dicuntur convenit ut in
Laudem Fortitudinis, Iustitia, con
tinentia et ceterarum. Denique ut
singulis assignare oportet. Denique ut
quamque partem gesta. Laudantur
autem homines non in viventes,
sed et laudatur tempus, quod fuerit
hodie insequitur, ut si statua con
stituantur in laudem alicuius morum
aut alij honores tribuantur per fune
bras ossa, inter quae et ex nunc morari
possumt in genitorum monumenta et
solaris probantur. Nam quidam
sicut Memorandis comicus poeta, in
tiora posterorum quam sua gratia et
iudicia sunt consecuti. Sic liberi ad
fuerunt parentibus laudem, vides con
ditionibus, Leges ipsae laudantur, ar
te ipsae in iudicantibus, in statura et
auctoribus.

**Quis ordo servandus
in vituperando.**

Idem omnis et in vituperatione ordo
constat quod in laudatione tamen in di
versum. Quemadmodum enim laus est
virtutum aliarumque rerum et dispo
rum et factorum laudabilium: ita
vituperatio est vitiorum et turpitudi
nis atque rerum omnium quae in ipsis rebus
dictis et factis approbantur. ut saepe
turpitudine tunc approbatio est multis, et
denique claritas ipsa notioris circa vi
tia et magis minus facit.

**DE CING. DELIBERATIONE
RATIVO**

Quid dignas Deliberationem?

Est quo suademus aut dissuademus, prohi
mus, commendamus, desecamus, conso
lamur, obiurgamus, atque id genus alia dicimus.
Lmiv

quomodo huic contrari attribuantur

Circa quas res tractantur

De rationibus eius?

Maxime circa consilia capienda, de
inde et circa adhortationes, dehorta-
tiones et alias his non dissimiles
omnes species.

*De quo tempore fiunt
consultationes?*

Facilius inquit de tempore futuro con-
silia capienda esse, et gronda de presentibus.
Siquidem suadendo iure dissuaden-
do in id quod fiat honeste et utili-
ter respicitur. Illud autem de futuro
est, quamvis et de his que presentia sunt
sape queratur, unde consilia confirmantur
si quis Christianorum copias ad-
uersus Turcas in fortissimos Euangeli-
ty hostes educandas esse suadet no-
luit, per multitudine de pro tempore
per exempla veteris testamenti ostendit
Deum semper pijs aduersus im-
pios auxilia diuinitus prestasse ut
populo Israelitico et Aegypto domi-
nanti contra fortissimas Aegyptiarum
copias astiterit: quod et per miracula
dei uia qua uadentur Israelitici
et per rem Aegyptij, preparata sit, Sic
et hodie Deum sua infinita miseri-
cordia et omnipotentia pijs pugnanti-
bus contra impios adfuturum.

*Quot sunt officinae
uere De liberatiui?*

Haec sunt potiss. suadendi scilicet dis-
suadendi. Quibus tamen et alia
annumerantur quaedam capita.

*Quis est finis eius? De
liberatiui?*

Eius est finis scilicet actio non cogi-
tatio. Consistit enim in honesta
voluptate. Quia enim semper suadet

De persuasio animos mbr illi ad ali
quid agendum. Illud igitur in pri
mis positum e in utilitate, q est con
iuncta cum honestate.

**DE IUDICIALI
GENERE.**

I. Quid e iudiciale?

Iudiciale e iudiciale e, quod ipsum in
controversijs civilibus spectandis po
situm est. Sunt autem controversie
civilis forensis cas, q iudicij termi
nantur.

**Circa quas res versatur
genus iudiciale?**

Circa res iudiciorum ut et iudicij
et criminalium. Sunt qui iudicia
velia, quibus non ad publicam poma
sed privatam vindictam aliq, deniq
ut ad ius suum retinendum agitur.

**Quae sunt officinae
iudiciales?**

Officina istius generis sunt accusari et de
fendere. Fab. vocat instancionem
et Depulsionem ubi crimen aliquod
obijci tur, ut Ulyssi quod Atracem oc
cidisset, qui in tuncio dicitur accu
satus. Ulysses vero defendens se ab
accusatione depulsionem usus, se Atr
acem non occidisse.

Quis e finis huius generis?

Finis e huius generis cogitatio, q in absol
vendo et damnando consistit. Iudi
cis enim officium e ut sua sententia
quomodo acquitati debet esse con
sistat, ut absolvat ut condempnat.

**Quae sunt officinae
iudiciales?**

Rhetores plerique per omnes
res q in iudicio describuntur ut
ut

Exordium. Narratio. Quisio sive
positio. confirmatio, confutatio
Epillogus

Quid est Exordium?

Exordium est principium orationis, per quod
auditoris sive iudicis animus prepara-
tur ut sit benivolus, attentus et do-
cibilis. Sunt in his tres partes proprie
Exordiorum scilicet Benivolentia, Attentio
et Docilitas.

Quid est Narratio?

Est rerum gestarum sive ut gradum
quorundam applicatio.

Quid est propositio?

Est quod quid dicendum sit aliqua sententia
exponitur. Quod idem est officium est
Divisionis peculiariter, ut ostendat quod
conueniat ut quid in controuersia
sit, et quibus de rebus dictum sit.

Quid est confirmatio?

Est argumentorum nostrorum causa cum
a sustentatione oppositio.

Quid est confutatio?

Confutatio est obiectorum argumen-
torum quorundam dissolutio.

Quid est Epillogus?

Conclusio sive Epillogus est finis
omnis orationis.

**Quid est causa exordiorum
in orationibus?**

Hae sunt ut iudex sive auditor sit dicenti in
causis partibus sive tota causa accommoda-
tior.

**Quor rebus fit ut prepara-
tur animus iudicis?**

Tribus scilicet Benivolentia, Attentio et
Docilitate, quamuis tria haec per totam
oracionem ad custodienda sunt, tamen quia
in initijs maxime necessaria videntur
per quod in omnium iudicium ut procedat

si indignum aduersarios in odium
probit, ipsorum superbiam, perfidia,
crudelitatem, confidentiam, mali-
tiam, flagitia, vim ducunt eos
in inuidiam si deprimunt seditio-
sus aduersarios, diuites, incontinen-
tes, nobiles. Secundo. A persona
auditorum illos huiusmodi appell-
ando. Tertio a rebus ipsorum cum se
nostras res laudamus, aduersarios
vero deprimimus. Quarto a nostra
persona, hoc fit si orationem ut
admirant nos auditores, ut fauent
ut succurrant, non nisi ubi
referant incommoda nostrae partis
propter inopiam, calamitatem, in-
firmitatem, et ut summam mat-
ra dicant, in Exordijs considerat
qualis auditor, accusator, et def-
ensorum et omnium quae in ea et extra
causam sunt de ipsa et de qua agit
reprobatio sit.

**Quod est discrimen inter prin-
cipium et Insinuationem?**

Hoc interret quod principium aperte
docet, et verbum vel Argumentum red-
dit. Insinuatio vero hoc omnia oc-
culto facit.

In Exordijs qualis debet esse oratio?

Oratio in Exordijs sit omnino
breuis non affectata ne videatur
preparata.

**Quomodo sumunt Exordija? Alii
quando a partitione, ut et
reprobatione, quae et con-
fessione.**

Partitione sit. Si dicamus nos non
ministri de rebus dicimus.
Ab reprobatione sit. Si quando ad
uersarium de maiore crimine accu-
sari volumus, quam ipse nobis ob-
iicit.
A confessione reperdimur si quando
id quod faciendum dicimus a liquo
modo paratum et sit ostendimus.

Quando insinuationi da
vix Lacus

Insinuatione vrandam? Si ea sit aut
turpis, q. autem auditoris a nobis
alienare solet. Aut cum auditoris amig
persuasus est videtur ab his q. ante
q. traduntur. Aut si de his q. auditor
audiendo adversarios, qui ante dixerunt.

Quomodo insinuatione vran
dum est in turpi causa?

Si causa turpis sit, exordiri poterimus
his rationibus: Si deprimus homin
ipsum, non rem sicut factum, aut contra
ipsum, non hominem spectandum est. Si q.
dam nec nobis ipsis placeant, ea q. gra
nos dicta sunt ab adversariis, sed est
nimium indigna et nefaria. Proin
de si rem un. pluribus verbis apponit,
occludere poterimus nihil simile a no
bis factum, est. Interim et perferri
dum fuerit aliquorum indignum de
consimili ca, vel et maiori, et ita ad
nostram eam pedetentim accedendum
vix quadam similitudinis collatione.
Proinde et negandum vix nihil nos
de adversariis aut de aliqua et vo
rum dicturos, et interim oculis de
yis quadam insinuatione: Secundo
Si per se factus auditor sit, et si oro ad
vix saniorum auditoribus fidem fo
curit, hoc pacto insinuationem vran
Si de eo quod adversariis firmisimum
sibi adiumentum putaverint, primum
nos dicturos pollicemur, aut si exor
diamur ab adversariis aliquo die
to, vix maxime quod illi vix hix
erunt, tum et insinuationem vran
terimus quid potissimum dicamus.
aut cui loco primum et post deam
eam quadam admiratione. Tertio.
Si de his q. sit auditor insinuationem
vrandam est, ut ab aliqua et quo
rum mouerit et ordiamur, ab apolo
go, fabula vix simili, imitatione, De
prauatione, suspicionem, Denotone,

stilitia, ypuratione, collectione,
aditione, hincanon mutatione, y
puratione, Similitudine, noui talis
Historia versa aut ab altero inter
patione, arriptione, Aut si promissio
rimus noi aliter dicitur quam sa
rani erangi. Demq; nos non eodem
modo que ceteri dicitur. et quid
alij solant quid nos facturi simus
breuiter exponimus. et alia multa
de in similitudine scripsit Cicero in
suis & Cicerone. unde hanc ypuratio

Exordium quod inuenitur

Varij sunt loci in uenitionis Exor
diorum. sed ualge numerantur
Persona, Res, causa, locus, Tempus,
Modus, Fama, Expectatio, uolunt.

DE NARRATIONE

Quis locus datus narrati
oni in orationibus

Narratio oris secundum locum occupare
Plurimum q; debet. Quoniam ut fab. ait
maxime naturalis e in firmi frequentissime
debet, ut Exoratio per exordia in dicitur
res de qua pronuntiatum e orator in
dicit. Quod officium narrationis pro
prium est.

Cuius inuenta e narratio

Narratio non solum ideo inuenta e
ut iudex cognoscat, sed aliquandam
gis ut dicitur. Quare non solum
iudex docendus e sed afficiendus quoq;
ut omnium casu de qua uerba sunt
intelligat.

In narratione quid maxime cauendum est

In Narratione diligenter cauendum
est obscuritas, q; iudicium corruptum
res oia sequitur. Nam satis est
aliquid narrationi superesse

quam de se. Super uicium animi
cum potest dicitur sed ueritatem
cum periculo subtrahuntur.

Quae sunt actiones tria?

Cicero de inuentione tria quae potest
primus in quo ea ut oue re negotij
contingitur, cum si apponitur tam
gestam et unum quodq; trahimus
ad nostram uirtutem uicendi
causa. quod maxime ad in diuinas
causas pertinet. Et illud narrati
onis quae civilis dicitur. Secun
dum enim narrationis in quo di
gestio aliqua extra eam propositum
uit criminacionis, uel similitudi
nis, uel delectationis non aliter
ab eo negotio de quo agitur: uel
amplificationis, uel laudationis
interponitur, quod Rhetores di
uisionem nominant. Tertium
est illud quod cum a eam civilibus
fructum est in delectationis
causa operari conuenit, quo facit
id quod ad eam pertinet, peragere
liber, et dicitur remotum enim nar
rationis.

Quae sunt quae sunt partes?

Cicero duas numerat s. Negotiorum
et personarum.

**Narrationis negotiorum quae
sunt partes?**

Fabula. Argumentum et historia.

Quid est fabula?

Est rerum nec uerarum nec uerisimi
limum, sed omnino ab horrens a captu
in uis nominum, et uerisimilitudi
no carnis oppositio. et sunt traget
diarum fabulae et uerum et sapienter
in quibus lupa et stirps loquuntur,
et animalibus omnes sapiunt, et
omnino nihil in his e. quod non
intelligatur, aut fieri non potest

aut factum, & ser nūquam.

Quid est historia?

Est expositio rerum gestarum q̄ nos
propterea memoriam superant ut
sunt Liviano Historiae et aliorum
Historiarum ut si quis narrat factū
Pub. Scipionis Africani de Cartha
gino delata.

Quid est argumentū?

Est res facta q̄ in fieri potuit et a
cō rerum natura atq; quodidigno
vfu vltis non recedit. Eiusmodi
sunt argta comordiarum ut Sine
apud Terent. narrat Sotia. vltam
felix sui et consilium suū de nuptijs.

Quid est Maximo personā?

Est res q̄ versatur in personis, ita ut
simul cum rebus personarū sermones
et animi perspicantur. Cuiusmodi
est apud Terentium in Adolph. His
verbis. Venti ad me clamitans.
Quid agis Melio? cur perdis Adolph?
contem nobis? cur amat? cur
potat? cur tu his rebus stuprum
suggeris?

**Eiusmodi Personarū noxia
na q̄ rebus se esse ornata?**

Multis rebus se esse ornata
re vni etiam itaq; et limitate. Sp̄
Mru, suspitione, et alijs q̄ ex Cier
non de inuentione colligi possunt.

**Maximo q̄ cōtinetur expōsi
nōnem et q̄to nōre ciuilem et
quas res habere debet?**

Tres maxime debet t̄re res. s. vt sit
Breuis, Aperta seu Dilucida et pro
babilis sicut vni/inuile.

Breuis Maximo q̄ est?

Ea videlicet q̄ sic exponit rem gestā
ut recordari audire possint t̄ci
p̄nodo vnde necesse ē narrare
summatim. non particulatim

ut unum alterum confirmet et
nullum aliud impediatur.

*Quo pacto in uentione Max
rationem proprie sepe?*

Fabius dicit quod ordinem ipse narra-
tionem suam debet confirmare, si
quidem sunt probanda quae proprie
hoc apponimus, nihil enim est
in consequenti quam narrationi
probando.

*Quomodo igitur locum sibi vendicat
in oratione degressio quae tunc
regenda dicitur?*

In ea parte variant Rhetorum
sententiae, et praecipue Fab. utteret pro
risque moris et prolatorem ordinem
in aliquem locum ac plac-
tulum locum quo maxime possint
favorabiliter excurrere. Et nam
dignandi rationem ab oratione
non declamatoria natam et se ac
deinde in forum venisse ostendit.
Siquidem non magis patronorum
id est quam litigatorum utili-
tas agi capta sit, sed si preses
illi, quali sapienter desideratur, non
rationis gracilem unquam, et
quoniam ubi pugna est, tunc
delectis dicendi voluptatibus,
oro refrigescat, Haec igitur
cum non nihil voluptatis seum ad se
rat in praefab. Sententiam non modo
narrandi, sed et in orationibus ut vni-
tis vel in rem singulis oportet sal-
cum si prae. Cum res maxime postulat
aut permissa vnde et oro illustra-
tur et exornatur. Denique et illi
et quandoque locus. Si oppositio circa
tunc fit in atrop. ubi si cer non pro-
tuque velut spiritu erumpente pro-
tinus indignatione. Quam in
Cetero in oratione in Milone.

Quid est Digressio?

Digressio est sermo cuiusdam rei, sed ad utilitatem eius tractatio. Quae non tantum unum aliquem omni locum occupat, sed per totam eam varios hinc hinc percurrit. Eiusmodi autem sunt laudes hominum locorumque, descriptiones rerum, propositioes, rerum non modo gustarem, sed et fabulorum. Ceterum admodum Cicero in oratione in pro digressionem. Sic in oratione pro Manilia. Cuius Pompeii viri virtus memorat. Siquidem nonnulli plerumque putarunt Narrationi subiungunt quendam quandam indirectam materiam. Sed post tractationem digressio nis quaedam etiam dicenda sunt de Propositione. Cuius ordinem ut Fab. in Rhetor. instituit servat.

Quid igitur est propositio?

Propositio est res cui de qua agitur demonstratio, ut si quis ita dixerit. Quid potissimum iudicet dicituris sim, cognoscat, furti namque accusabo et librum seculi scissinili virum, ut contra defendere uolens accusatum, Propositione uti potest si ita dixerit. Facit igitur iudex ostendam uobis, non modo non paratum factum, sed ne cogitatum quidem. Sic Cicero pro Roscio Amerino proponit in rebus. occidit patrum. Ergo. Cuius Roscio arguitur, secretum dei immortalis facturus.

Propositioni quis locus datur in Maximo?

Et si quidam post narrationem statim proponit locum dandum, et sic conseruam tamen multo rectius Fab. sentit si ser uandandum est, qui ita tandem proponi

locum dari voluit. ut sic ipsa confir-
matione iuriam, et id quidem in
in ostendenda questione principali,
sed et non in q̄ in singulis arḡis pro-

Est ne semper utenda pro-
positione?

Non semper ne esse in propositione. Nō
aliquando sine propositione aliqua sa-
tis quoq̄ manifestum ē quod in con-
trouersia positum est, et maxime si
narratio habet ibi finem ubi initium
questio.

Quotuplex ē propositio?

Luxta & historicos perceptiones sunt Du-
plex si simpliciter. Si vnum aliquod
crimen obijciatur, ut in illa pro Sōp-
ho. Amurino, occidit patrem Sōp-
tus. Ro sciens arguit. Aut duplices
sunt propositiones, ubi non unum
aliquod crimen, sed multa simul
obijciuntur. Sic Socrates accensatus
est, quod corrumperet et novam re-
ligionem induceret. Nam ibi cum
singula et pluribus colliguntur id est
duplices & quoniam dicuntur. Contra
q̄ de Propositione sunt scripta uide-
antur apud Fab.

DE PARTITIONE

Quod per Propositionem summarri
de qua agitur ostenditur, atq̄ iusti-
um confirmatione in di sumenda
sc̄o. supra declarauimus, ut cum
propositio rerum ordinē subijciatur q̄
dam p̄tes negotij totij summria
Cum aut negotium sunt ea proposita
sunt si ob scura et ambigua atq̄ pro-
lipita et quadam questionum implicat
maxime vana ne esse vrit com-
propositam in certis q̄sdam p̄tes
partiri. Ita q̄ maxime commodū
fuerit. hoc loco de Partitione q̄dam
dicere.

Quid est partitio?

Fab. lib. 4 ita definit Partitionem
Secund. (sic) obstruam aut adversarij
Propositionum aut utramque ordinem
collata in narratione. Et Cicero lib. 7
in oratione ferti candidam in defini-
tionem quod magis est Fabij ut Cicero
in planctu loc. velle videtur quod
Partitio (sic) divisio quaedam est quae
quid in contrariis sit ut quisque
de rebus dicitur sicut et prout os
handis. Cuiusmodi sunt prout
Ipsi quod Cicero nullum. Sed
illud pro Lucio Murena valde con-
spicuum est. Atque verba in illo
audient potius accedant
Iste finis ut namque una in
liberorum vita. Altera in contrari-
um dignitate. Tertia in crimi-
nibus ambiguitate.

Ad quid conducit Partitio?

Rhetor. tota magis Partitioem so-
mandam quae legitime ut vult ad
liberum finit. ut in officium ut
illud non addat. Denique ut vult
corum partem non modo lucidior est
fit. hinc videtur in partem et doc-
tior additur. Si cogitamus argu-
scire de quo dicimus et dicitur per
na finis. Eam et fab. in primis
ad mandata quod ipsa naturam du-
cam sequatur, atque non magis
itum admodum plura.

Partitio quae sit partitio?

Cicero attribuit Partitioni duas
Partes quarum unaque magis est ad
affirmandam rem ut quaedam
conclusionem partem. Prima
Quae cum adversariis conde-
micit. ut quid in contrariis sit
Istae partem addit. ut quaedam
quaedam addit. ut quaedam

in quo debet haberi animus occu-
patum. Secunda uero in qua
annuum de quibus dicturi sumus
per Distributionem et uniuersa-
tionem, et propositionum proponimus
unde fit ut certat res audiret deo
tenentur, quibus de his intelligantur
fore peroratum.

Quo hinc in Partitione?

Non una fore partitionem uti licet, sed
cum duo sunt eius partes duplici mo-
do nam quoque in quo propositio con-
fiteri oportet. Et primo qui dicitur
in partitione quod quoniam et quod non con-
ueniat ostendit, debet ante illud quod
inclinare ad causam propositam commo-
di ut si quis orretum de fratre suo
matrem Clitumnensem occidit, et
per partitionem proponer. Clitum-
nam a filio orretis occisam et
cum aduersariis nobis conuenit,
Denique in Agamemnonem patrem
orretis a Clitumnense occisam quoniam
hic uniusque partis confessio de suo
facto gestat. Secundo. Partio ac-
comodari debet, ut quid in contro-
uersia sit illud in propositione et in-
miratione indicationis. necessi
Itaque quibus res et quos numero
dicturi sumus in ea parte declarabi-
mus ut nec plus nec minus quam
quod causa quoniam dicamus: et
auditori ut iudici suspicio aliqua
de nostra causa oriatur.

DE CONFIRMATI- ONE

Hactenus partes omnes quasdam breui-
ter exposuimus scilicet Exordium, Har-
rationem, Propositionem, Parti-
tionem, Proximum uero de Con-
firmatione quodam pro Adulterio

capitū confirmatur. Est autem
hoc pure longē distatissima, huius
dam in ea annis per suasionē et
victoriae vis consistit quae uel sola
uidet̄ mouet̄ ad quod rēndum mi
proposuim ut supra ostensum est, pro
positio nō est summam tantum
am q̄ confirmatione propugnanda
est, itaq̄ principio cognoscendum
est quors quid sit confirmatio.
Primo confirmatio est certis lo
cis per causarum quā sigillatim
tractari debet prout vni usq̄ casus
nā postulat. Tertio cum pro
statum varietate loci confirma
tio variē declarandi erunt
status, quod sicut numero et qui
et quibus rētibz ad inuicem dif
ferant, et qui sicut vni usq̄ statū
loci. Deinde in confirmatio
vī datus locus argumētationi
namq̄ in Rhetoricis docentur lo
ci, ut admonerant nos de ip̄s re
bus, quo modo et quolibz casus
quo p̄uenda sūt ut quibus cog
nitio et ob oculos subiectis rebus
quasi manū arguētum
sunt et forma arguētum quas in
manu Adolēntis et Diabētis i
cipiōnibus p̄uere debent, quare
et nunc illas arguētandi formas
siccō (et aiunt) p̄de p̄teritā
das conlunū.

Quid igitur confirmatio?

Est qua nostras arguētatio
nes cum a seruentur arguētum
ut et Cicero dicitur per quā
arguētando nostras casus fidem
et auctoritatem facimus.

**Confirmatio supra quā
sunt tradenda.**

Huius partis precepta distri et in per
singula causarum qua tradenda sunt
quoniam in unum confirmatio
fit. Argumenta vero ex locis sumuntur
Sunt autem cuiusque sui causam
proprij ut peculiaris loci, unde ea
cunctar confirmationis precepta per
causarum qua singulariter traden-
da esse.

probatz quod Chry verus deus

ex precedetqz auct effeduz

Nemo potest naturam ordinatam, velutorem
aut transformare, nisi solus deus,

Sed Chry in thana nuptis naturam
et substantiam aquam vitam in vinum
fryo Chry sui vero deus.

Joan: Chrysofost:

Lachryma lauant delictum, qz pudor
et confiterij

et Hieron: sup esayas

Ratio deum lenit, sed lachryma cogit:
hac ungit, illa pungit.

D: August:

Frequentar peccas & lugens vix veniam
merebitur, nihil psumt lameta si repli-
cantur peccata, nihil valet venia a malis
poscere, & de mo iterare.